

Олександр Олександрович Русов народився 19 (7) лютого 1847 року в Києві у сім'ї лікаря Київського військового шпиталю Олександра Захаровича Русова та його дружини Олени Антонівни (у дівоцтві – фон-Фогель).

Коли Олександрові виповнилося 6 років, батько помер від холери. Сім'ї доводилося нелегко. Рання скрута наклала відбиток на весь подальший спосіб життя Олександра Олександровича – скромного і невибагливого – та змусила його власними зусиллями добиватися певного становища у суспільстві.

У 1856 році Олександра Русова було зараховано до першого класу 2-ї Київської гімназії, курс навчання в якій він закінчив 1864 року зі срібною медаллю. Того ж року юнак вступив на історико-філологічний факультет Київського університету Св. Володимира. Як одного з кращих студентів, Олександра невдовзі було звільнено від плати за навчання, а згодом йому призначили стипендію Св. Кирила і Мефодія за успіхи у вивченні слов'янської філології.

1 червня 1868 року Олександр Русов завершив навчання в університеті й отримав звання дійсного студента.

У гімназійний та університетський період життя Олександр виявив інтерес до українського руху, прилучився до активної української діяльності. У 1870 році він став членом, а незабаром і одним із керівників Київської «Старої громади», під впливом діячів якої сформувалися суспільно-політичні й наукові погляди Олександра Олександровича. Він став продовжувачем ідей федералізму Михайла Драгоманова та зробив вагомий внесок у розвиток науки й культури України. У громаді на той час згуртувалася інтелектуальна еліта українства: Михайло Драгоманов, Микола Лисенко, Володимир Антонович, Павло Житецький, Михайло Старицький, Павло Чубинський, Іван Нечуй-Левицький, Федір Вовк, Олександр Кістяківський та інші.

Протягом 1868–1874 рр. Олександр Русов займався педагогічною діяльністю – був учителем латинської та грецької мов у Златопольській класичній прогімназії, Києво-Подільській прогімназії та у 1-й Київській гімназії.

Продовжуючи займатися слов'янознавством, він переїхав до Петербурга, де протягом 1874 – травня 1875 року плідно працював в Імператорській публічній бібліотеці.

У 1874 році Олександр Русов одружився з Софією Ліндфорс. У них народилося двоє синів: у майбутньому громадський діяч Михайло (1876 – 1909) та іхтіолог Юрій (1895 – 1961).

Наступного року подружжя Русових виїхало до Праги, де упродовж 1875–1876 рр. за дорученням Київської громади Олександр Русов видав друком повне зібрання творів Тараса Шевченка у двох томах. Водночас молодий учений підвищував свій науковий рівень. Він відвідував лекції у Празькому університеті, наполегливо працював у бібліотеках.

Олександр Русов: «Раз добром нагріте серце»

Олександр Русов був причетним до земського руху, спрямованого на демократизацію суспільно-політичного ладу в російській імперії шляхом реформ. У 1876–1879 рр. він разом з чернігівськими земськими гласними О. Ліндфорсом, М. Константиновичем, І. Петрункевичем, В. Савичем боровся за збереження самоврядування і розширення прав земств, упровадження конституційного ладу в Росії, виступав проти адміністративної сваволі. Олександр Русов був членом-співзасновником Чернігівської громадської бібліотеки, установчі збори якої відбулися 15 березня 1877 року.

Наступні роки Олександр Олександрович працював переважно в галузі статистики – займався статистичними дослідженнями у Чернігівській, Херсонській, Полтавській губерніях, у Харкові та Петербурзі.

З 1908 року і до кінця свого життя він працював позаштатним викладачем статистики у Київському комерційному інституті, з 1909 року – поєднуючи викладацькі обов'язки з редагуванням журналу «Известия Киевского коммерческого института». Олександр Русов, будучи схильним до поміркованої опозиційної діяльності й відкидаючи терористичні методи революційної боротьби, включно з політичними вбивствами, у 1908 році став одним із засновників Товариства українських поступовців – надпартійної громадської організації, яка очолювала український поміркований політичний рух.

Олександр Русов – знаний історик і краєзнавець Чернігівщини. Понад 50 його праць присвячено минулому й актуальним проблемам життя регіону. Так, знайдені й опубліковані ним «Документи, касаючіеся Густынского и Мгарского монастырей» безпосередньо стосуються південної Чернігівщини. Упродовж перебування в Чернігові у 1894 – 1899 рр. Олександр Олександрович брав безпосередню участь у роботі Чернігівської губернської вченої архівної комісії, створеної в листопаді 1896 року. На сторінках її «Трудов» побачила світ праця Олександра Русова «Изменения в словесном составе жителей Черниговской губернии во второй половине XVIII века». Вона містить цікаві відомості, запозичені з топографічних описів Київського, Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництва 80-х рр. XVIII ст., і дозволяє простежити еволюцію соціальної структури населення на території колишньої Гетьманщини. Олександр Русов також вивчав історію села Олешні Городнянського повіту і навколишніх сіл, що були родинним маєтком його дружини Софії Русової, звертаючись по необхідні матеріали до відомого історика О. Лазаревського. Спеціальні студії Олександр Олександрович присвятив переселенському рухові чернігівських селян на початку ХХ ст.

Олександру Русову належать понад 25 ґрунтовних статистичних праць, побудованих на матеріалах Чернігівщини. У другій половині 70-х рр. ХІХ ст. він усебічно дослідив Довжицьку волость Чернігівського повіту, а разом із Василем Варзаром і Петром Червінським – Чернігівський та Борзнянський повіти губернії. Уже перші статистичні студії Русова засвідчили характерну рису його дослідницької методики – історизм. Видана

1880 року в Києві праця «Нежинский уезд. Статистико-экономическое описание» була відзначена Російським географічним товариством золотою медаллю.

Наприкінці 90-х рр. дослідник створив двотомне «Описание Черниговской губернии» (Чернігів, 1898–1899), відзначене премією Харківського університету. На підставі матеріалів, зібраних чернігівськими земськими статистиками упродовж 70 – 80-х рр., О. Русов з'ясував соціально-економічне становище краю протягом другої половини ХІХ ст. Не залишилася поза увагою вченого й історія краю від давньоруської доби до кінця ХІХ ст.

Заслугують на увагу також інші статистичні праці Олександра Русова. Одна з них була присвячена Воздвиженському ярмарку в Чернігові (вересень 1894 року) й містить унікальні дані про кількість продавців, асортимент товарів, ціни, а також обсяги реалізації продукції.

На пропозицію Чернігівського повітового земства протягом липня 1898 року статистик здійснив оціночний перепис Чернігова. Опубліковані ним результати містять цікаву інформацію про кількість земельних ділянок у місті, їх приналежність приватним власникам, про житлові й торгові приміщення. Дослідник здійснив аналіз житлового господарства Чернігова у порівнянні з даними ревізії 1763 – 1765 рр. Злободенням проблемам життя Чернігівщини присвячені близько 10 його доповідей, підготовлених за дорученням губернської земської управи.

Під час Першої світової війни Олександр Русов разом з Київським комерційним інститутом був евакуйований у Саратов, де й помер у ніч з 20 (7) на 21 (8) жовтня 1915 року від нападу астми. Поховали вченого і громадського діяча 28 жовтня 1915 року в Києві на Байковому кладовищі. На гранітному пам'ятнику, крім звичайного напису й портрета Олександра Олександровича, було викарбовано рядки із «Кобзаря» Т. Г. Шевченка:

«Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне!»

На жаль, до сьогодні пам'ятник не зберігся.

Головний підсумок життя Олександра Русова полягає в тому, що науковою та громадсько-політичною діяльністю він сприяв обґрунтуванню права українського народу на існування, його споконвічних прагнень до незалежного, вільного життя. Олександр Олександрович пройшов разом з українським національно-визвольним рухом складний і тривалий шлях від так званого культурництва до створення українських політичних партій, був одним із тих, хто готував підвалини для українських визвольних змагань 1917 – 1920 рр.

6 червня 2023 року на сесії Чернігівської обласної ради депутати ухвалили рішення щодо перейменування Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки на честь української педагогині і громадської діячки Софії Русової та її чоловіка – земського статистика, науковця і громадсько-політичного діяча Олександра Русова.

**Чернігівська обласна
універсальна наукова бібліотека
імені Софії та Олександра Русових**

Ганна Затиркевич- Карпинська

Затиркевич-Карпинська Ганна Петрівна (дівооче прізвище – Ковтуненко; 08 (20).02.1855, містечко Срібне, Чернігівщина – 12.09.1921, Ромни, Сумщина) – актриса, співачка. Закінчила Київський інститут шляхетних дівчат (1871). Після одруження з поміщиком Д. Затиркевичем від 1874 проживала в с. Болотниця (Талалаївський район) та м. Прилуки, де

брала участь в аматорських концертах і драматичних виставах (зокрема зіграла роль Тетяни у виставі «Москаль-чарівник» І. Котляревського). Успішний виступ у ролі Одарки в аматорській виставі «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка у Ромнах 1882 р. спонукав її до виходу на професійну сцену.

1883 під час гастролей трупи М. Кропивницького в Полтаві дебютувала під псевдо Прилуцька у комедії М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка». Того ж року під прізвищем Затиркевич увійшла до складу цієї трупи, директором якої був М. Старицький, а режисером – М. Кропивницький. Після поділу трупи залишилася з М. Кропивницьким (1885 – 1888), згодом працювала в інших його трупах (1889 – 1892, 1896 – 1898), у трупі М. Садовського (1892 – 1896).

Овдовівши, 1898 вдруге вийшла заміж за лікаря І. Карпинського і покинула сцену на 10 років, проживаючи з чоловіком на Уралі.

Після смерті другого чоловіка відновила сценічну діяльність 1908 р. як Затиркевич-Карпинська. Виступала у мандрів. трупах Т. Колесниченка (1908 – 1909), Д. Гайдамаки і О. Сусліва (1909 – 1910), Л. Касинкіна (1910), С. Глазуненка і О. Сусліва (1911 – 1912), Д. Гайдамаки (1912 – 1915), П. Прохоровича (1916 – 1917); Київському театрі М. Садовського (1917 – 1919); Державному народному театрі під керівництвом П. Саксаганського (Київ, 1919 – 1920).

У складі групи акторів колишнього Київ. театру М. Садовського 1920 р. прибула до Ромен, де до кінця життя виступала в «Українській трупі при товаристві «Просвіта»» (1920 – 1921).

Увійшла в історію українського театру як видатна комедійна актриса, яка не мала рівних у виконанні характерних ролей сварливих і добродушних бабів та молодичь-цокотух, свекрух і матерів. Рецензенти відзначали її яскравий, соковитий, невичерпний гумор у комедійних ролях і душевну, зворушливу гру в ролях драматичного плану, цілковиту єдність комічного елементу з глибоко драматичним. Актриса досягала цього умінням фіксувати в пам'яті й мистецьки відтворювати типові характери людей, їхню поведінку у стосунках з іншими, досконалою мімікою, бездоганною народною мовою.

У драматичному репертуарі українського театру переважали п'єси зі значним музичним компонентом, Затиркевич-Карпинська майстерно виконувала вокальні номери у ролях. Володіючи сильним і красивим альтом, що переходив у мецо-сопрано, створила високомистецькі образи в оперних та опереткових виставах: Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Явдоха Драбихина, Горпина («Чорноморці», «Утоплена» М. Лисенка), Яциха («Пісні в лицях» М. Кропивницького). У концертах виконувала твори С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка (передусім на слова Т. Шевченка), М. Кропивницького. М. Лисенко висловлювався про акторський талант актриси як про «виняткове явище на світовій сцені».

Основні ролі. Терпилиха («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Одарка («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка), Стеха («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Риндичка, Стеха, Ганна, Гапка («По ревізії», «Литай, або ж Павук», «Дві сім'ї», «Зайдиголо» М. Кропивницького), Секлета, Хівря («За двома зайцями», «Сорочинський ярмарок» М. Старицького), Мелашка, Ганна («Наймичка», «Безталанна» І. Карпенка-Карого), Лимериха («Лимерівна» Панаса Мирного), Домаха («Світова річ» О. Пчілки), Параска, Василина («Нахмарило», «Степовий гість» Б. Грінченка), Степанида («Лісова квітка» Л. Яновської), Василина («На перші гулі» С. Васильченка), Софія («Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка), Сторожиха («Осінь» О. Олесь), Пульхера («Брехня» В. Винниченка), Пошльопкіна («Ревізор» М. Гоголя в українському перекладі О. Коваленка).